

Ko je Argentina še bila raj za vojne zločince

Leta 1943, posebej po padcu Mussolinija, se je časopisje v zavezniških državah, posebej pa v Južni Ameriki, na široko razpisalo o možnosti pobega fašističnih veljakov v nevtralno državo. Celó v dobro obveščeni krogih se je govorilo, da bo Mussolini verjetno pobegnil v Argentino. Leta 1944 so govorice, da bi Argentina postala raj za ubežnike, prevzele celotno Latinsko Ameriko in tudi Washington. Največ se je omenjala možnost, da pobegne sam Hitler. Zanimivo je bilo, da je Argentina poskušala svetu prikazati sliko države, ki ne namerava nuditi azila »povzročiteljem vojne«.

Vemo, da je po vojni veliko število večjih in manjših zločincev ostalo nekaznovano. Dobro vemo kaj se je zgodilo v Italiji, malo manj pa kako so se skrivali drugod po Evropi. Arhive iz tistih časov odkrivajo dvoličnost zavezniške politike. Zato je toliko bolj zanimiva nota britanskega veleposlaništva z dne 30. julija 1943, naslovljena na admiral Segunda R. Stornia, tedaj argentinskega ministra za zunanje zadeve.

Med drugim britanska ambasada v svoji noti piše: » V okviru razvoja dogodkov v Italiji in možnosti, da gospod Mussolini in drugi pomembni fašisti in osebe, obdolžene vojnih zločinov, poskušajo poiskati zatočišče na nevtralnem ozemlju, se Vlada njegovega veličanstva čuti obvezno, da opozori vse nevtralne države, da odklonijo azil vsem tem osebam; izjavlja, da bi vsakršno zavetje, pomoč ali zaščito tem osebam smatrali kot kršitev principov za katere se borijo Združeni narodi, za uresničevanje teh pa je pripravljena uporabiti vsa sredstva, ki so ji na razpolago.«

Sporočilo je jasno. Vlada njegovega veličanstva Velike Britanije sporoča, da bo tudi s silo preprečila nevtralnim državam, da zaščitijo vojne zločince. Tragikomično pa je pri tem, da so se zadeve takoj po drugi svetovni vojni popolnoma spremenile. Spomnimo se le, da je britanska oblast na Koroškem še maja meseca, torej tik po nemški predaji, poslala jugoslovanske kolaboracioniste nazaj v Slovenijo, le nekaj mesecev za tem pa že praktično v svojo službo vpregla številne med njimi.

Vrnimo se k Argentini. Pri tem moramo vedeti, da je argentinska (vojaška) vlada bila v letih 1939 – 1948 pod velikim pritiskom zaveznikov, da pa se je močno upirala, ker so njene simpatije bile na strani, predvsem italijanskega fašizma. Te simpatije so poskušali ublažiti, tudi s kadrovske spremembami, predvsem zaradi groženj zaveznikov. Največ je k ublažitvi spora pripomogel konec druge svetovne vojne, tako da Peronove simpatije do fašizma, ko je prišel na oblast konec leta 1945, niso imele večjega pomena. Hladna vojna je prispevala k popolni spremembi odnosov v toliko, da je Argentina resnično postala raj za nacistične ubežnike, kljub temu, da je v zadnjih dveh letih vojne pogosto ponavljala, tudi v neposrednih komunikacijah z britansko in ameriško vlado, da vojnih zločincev ne bo sprejela.

Denimo, navodilo argentinskega zunanjega ministrstva z dne 23. septembra 1944 svojemu veleposlaništvu v Londonu, med drugim pravi:

»1. V nobenem primeru se ne bo dovolil vstop v Argentino obtoženim vojnih zločinov;

2. Tudi se ne bo dovolilo, da v državi hranijo kapital ali pridobivajo kakršnokoli lastnino.«

V praksi se je zgodilo ravno obratno. Vojni zločinci so dobili v Argentini popolno zaščito, njihov kapital pa je kupoval od bank do tovarn, nepremičnin itn. Napolnil pa je tudi državne blagajne. Vse to ni bilo brez dogovora z zavezniki, ki so bili seveda tajni, vendar pa je njihovo vsebino moč razbrati iz nekaterih razpoložljivih dokumentov.

Tako je minilo pol stoletja, ko je prišlo do spremembe v razpoloženju v argentinskih krogih. Argentini je slika nacističnega raja pričela močno škoditi. Odpiranje arhivov o nacističnih zločincih v juliju 2002 je bilo le nadaljevanje splošnega razpoloženja, ki je v Argentini prevladovalo o tej temi že nekako od srede 80-ih let 20. stoletja, ko so sodili svojim zločincem iz časa diktature. Od takrat naprej se je odpor proti zločinom proti človeštvu stopnjeval. In to do take mere, da je verjetno lahko govoriti celo o enostranskosti. Namreč o zločinih gverile v Argentini skorajda nihče ne govori.

Seveda je tudi tukaj vprašanje akcije in reakcije, torej diktature, ki je pričela s Peronom, nadaljevala z vojaškimi vladami, vse to pa je sprožilo odpor in nastanek gverile. Toda zločini te gverile so neprimerljivi s 30.000 žrtvami diktature. V tej številki so tudi ne samo gverilci in njihovi simpatizerji, pač pa so vanjo všteti vsi tisti, ki jih je diktatura odstranila že »za vsak slučaj«, ali pa zato, ker so bili levičarskega prepričanja, pogosto pa tudi kar zato, ker so bili proti diktaturi. Petsto tisoč Argentinec, predvsem intelektualcev, je v času diktature zapustilo domovino. Večina teh "ezulov" se nikdar več ni vrnila. In med njimi je bilo veliko umetnikov, znanstvenikov, zdravnikov, itn. Argentina je na ta način izgubila ogromno človeškega potenciala.

Seveda je izgubila še mnogo več, denimo milijarde dolarjev, ki jih je diktatura pokradla ali uporabila za jačanje svoje oblasti, za poplačilo uslug tujim državam (ZDA), bankam, multinacionalkam ali posameznikom (na tajnih računih). Predvsem pa je je preprečila gospodarsko rast, saj v času diktature ni bila veliko višja od enega odstotka.

Vse to so razlogi, da je diktatura, kljub izraženemu argentinskemu nacionalizmu, ali če milejšje označimo, pretiranemu patriotizmu, na katerega se je nekaj let precej uspešno opirala, počasi, toda nezadržno, postajala osovražena. Argentinski človek je tako pričel spreminjati sliko o svoji preteklosti. In čeprav je Peronova doba v Argentini še v precejšnji meri mitizirana, kljub temu ni dvoma, da je precejšnji del prebivalstva

prepričan, da je Peron podpiral nacizem in fašizem, po vojni pa jima dal zatočišče tako v ideološkem kot fizičnem smislu. Kasneje je tudi sam Peron našel zatočišče pri Francu v Španiji, podobno kot pred tem nekateri jugoslovanski vojni zločinci, med njimi Ante Pavelić in Maks Luburić.

Številni dokumenti pričajo, da so ostanki fašizma in nacizma svobodno delovali v Argentini, da njihovo ideologijo nihče ni preganjal, predvsem pa da so se ubežniki dobro vključili v argentinsko družbo, največkrat kar pod lastnim imeni.

Tako je bilo tudi z jugoslovanskimi zločinci. Jugoslovanska vlada je po vojni poskušala neuspešno priti do teh oseb, toda odgovori argentinskega zunanjega ministrstva so bili vedno negativni. Formalni razlogi zavračanja zahtev so bili banalne narave. Sedaj, ko so v ministrstvu odprli te arhive, lahko tudi dokumentiramo kako je ta proces potekal. Toda tudi dostop do arhivov je poln zaprek, tako da vse ostaja bolj politična odločitev brez velike volje. Do nekaterih dokumentov, kljub temu, da so postali javni, le ni moč priti.

Jugoslavija ni uspela doseči, da ji izročijo ne ene zahtevane osebe. Večina je umrla naravne smrti, nekateri so pobegnili v druge države, posebej tisti, ki so se ukvarjali s terorizmom, manjši del živi še napol v ilegali v Argentini. Izročili so le Ljubomirja Šakića, toda ne Jugoslaviji, temveč Hrvaški, ker prva že več ni obstajala. Pri tem je zanimivo, da se je Hrvaška prav otepala, da bi jih izročili zločince, toda Argentina je vztrajala, ker se jih je hotela znebiti, da bi popravila slabo sliko, ki jo ima o tem vprašanju v svetu.

To vse so bili razlogi, da velika večina, ne samo jugoslovanskih, pač pa tudi drugih zločincev, nikoli ni videla sodišča. Razen seveda nekaterih najhujših, kot Adolf Eichmann, ki ga je ugrabila izraelska tajna služba, ali Erich Priebke, ki so ga izročili Franciji. Josef Mengele je bil le kratek čas v Argentini in se je skril v Braziliji, kjer je leta 1979 umrl, Martin Bormann pa je skupaj s tajnimi službami in nacističnimi tajnimi organizacijami rovaril proti latinskoameriškim vladam in levičarskim organizacijam, dokler ga ni Bolivija izročila Franciji.

V takšnih razmerah se za jugoslovanske vojne zločince nihče ni posebej zanimal. Jugoslavija je kmalu prenehala vztrajati in se je odločila le na omejevanje njihovega političnega in terorističnega dela. Politično delo je uspešno omejevala s pomočjo zaveznikov in splošnega razpoloženja svetovnega javnega mnenja. S terorizmom pa se je spopadla z lastno tajno službo, pogosto tudi s pomočjo drugih tajnih služb. Rezultati so bili pozitivni, saj je uspela omejiti njihovo delovanje, veliko pa je storil tudi čas. Ko pa je Jugoslavija leta 1991 postala preteklost, je izginila tudi večina razlogov za protijugoslovansko dejavnost.

Zaenkrat imamo priložnost vpogleda le v nepopolne argentinske arhive. Verjetno so večino najpomembnejšega materiala so že pred leti uničili, ker je bilo preveč kompromitirajoče za peroniste. Ostalo je bolj malo pomembnega, v mnogih dosjehih pa je najti največ časopisne članke.

Tudi arhiv migracijski organov o iskanih osebah je nepopoln in netočen, saj so mnogi prihajali v Argentino pod lažnim imenom, tudi z lažnimi potnimi listi rdečega križa. Pogosto je ta instrument uporabljal Vatikan. Za večino ni znano kje so se v Argentini naselili. V ta namen bi bilo potrebno odpreti tudi lokalne policijske arhive. V diplomatskem arhivu tudi ni moč priti do korespondence med Argentino in državami, ki so zahtevale izročitev vojnih zločincev.

Skratka, kaj bistveno novega iz argentinskih arhivov ni moč razbrati.

Čeprav je prvo odpiranje arhivov leta 1992 bilo predvsem politični akt tedanje peronistične vlade Carlosa Menema, v takih razmerah tudi drugo odpiranje leta 2002 ni nič kaj več. Osebe v samih arhivih mi je pojasnjevalo, ko sem videl globoke "luknje", da so najbolj kompromitirajoče dokumente že sproti uničevali. Denimo o nacističnem zlatu je v Argentini verjetno nemogoče najti dokumentacijo. Verjetno je največ moč najti v ZDA ali v Švici, morebiti še kje drugod.

Ponovno odpiranje argentinskih arhivov leta 2002 tako ni dodalo nič novega, ker večina materiala več ne obstaja. Potrebno bo odpreti še jugoslovanske arhive, posebej v tistem delu, ki dokumentira, kakšno vlogo je prevzela jugoslovanska tajna služba. Namreč ta služba je imela močno razvito službo sodelavcev, ki so se uspeli prebiti celo v ustaške, posebej pa četniške organizacije v Argentini.